

Arto Laitinen

Stærk vurdering og filosofisk antropologi

I

Inden for etik og filosofisk antropologi forsvarede Charles Taylor et 'engageret' synspunkt: Mennesker forholder sig gennem livet aktivt til deres omverden – de tager del i traditioner og engagerer sig i forskellige meningsfulde aktiviteter ved at imødekomme krav og føre værdier ud i livet. Et sådant engageret synspunkt er gennemgående aristotelisk, hegeliansk eller fænomenologisk. Det står i opposition til såkaldte 'ikke-engagerede' synspunkter, såsom forskellige former for reduktionisme, formalisme og dualisme, (f.eks. fysikalistiske verdensopfattelser, kantiansk eller utilitaristisk formalisme inden for etikken, og platoniske, cartesianske, kantianske eller sartreske former for dualisme inden for filosofisk antropologi). Charles Taylors vigtigste 'terapeutiske' sigte har været at henlede opmærksomheden på forskellige af disse ikke-engagerede idealtypiske positioners genkomst eller aflejringer inden for forskellige områder af filosofien.

Det engagerede synspunkt lægger vægt på, at den menneskelige relation til omverdenen er intentionel i den forstand, at bevidstheden altid er en bevidsthed om noget, dvs. at den er verdensorienteret. Bevidstheden er rettet mod forskellige former for betydning og signifikans, og disse betydninger er givet i kraft af de aktive formål, som mennesket har, kan have eller burde have. Mens dyrene sanser deres verden i lyset af nogle naturlige betydningsfaktorer (bytedyr, føde osv.), så sanser og forstår mennesket sin omverden som værende gennemtrængt af specifikt menneskelige interesser, værdier og normer.

Sådanne forståelser vedrørende betydninger, værdier og normer ligger ofte implicit i det handlende subjekts følelser, know-how og forforståelse. Værdier og normer skal opfattes på denne engagerede måde: Disse er hverken rene projektioner af følelser eller idéer, ej heller er de platoniske idéer, som befinder sig et eller sted hinsides hverdagens livsverden. De er aspekter ved verden.

Et af de centrale begreber i Charles Taylors filosofi er begrebet om stærk vurdering.¹ Signifikansen i Taylors begreb 'stærk vurdering' ligger i dets evne til at gøre opmærksom på den almene karakter, som den reelle livsverdens værdier og vurderinger har – muligvis på en mere tilfredsstillende måde end andre filosoffer, som indtager et engageret synspunkt, f.eks. Heidegger, Merleau-Ponty, Gadamer og Wittgenstein. Taylor bygger på en arv fra disse tænkere, og han forsøger sig på baggrund heraf med en genaktualisering af de aristoteliske standpunkter vedrørende praktisk fornuft, af Hegels syn på relationerne mellem *Moralität* og *Sittlichkeit* og af Herders syn på selvudfoldelse.

Den centrale idé er, at menneskets forhold til verden, til sig selv og til andre ikke er neutralt, men derimod værdiladet, dvs. gennemtrængt af stærke værdier. Stærke vurderinger – vurderinger baseret på en 'kvalitativ skelnen, hvad angår værdien af forskellige valg' – er en integreret del af menneskelivet: af det at være en person og af det at udforme en praktisk identitet.

Ved første øjekast kan de stærke vurderinger forekomme at være et ret uproblematisk aspekt ved menneskelivet. Det er ganske plausibelt at antage, at folk gerne vil have et godt liv, at de forfølger de mål, som synes dem umagen værd, og at de accepterer de moralske begrænsninger for deres stræben. Det forekommer således helt rimeligt at hævde, at de menneskelige handlingssubjekter er stærke bedømmere af værdi, og at deres identitet eller status som personer afhænger af denne vurdering.

Så snart dette er sagt, dukker der imidlertid en række 'præcis hvad'-spørgsmål op: Præcis hvad er stærk vurdering? Præcis hvad er stærk vurdering uundgåelig for: for menneskelig virksomhed, for subjekt-væren, for selv-væren, for person-væren eller for identitet? Besvarelsen af disse spørgsmål vil føre til et kvalificeret forsvar for Taylors synspunkter, eller til et differentieret forsvar for, hvad der i første omgang var mere udifferentierede påstande. Gennemgangen af de forskellige 'præcis hvad'-spørgsmål vil vise, at der er mange vigtige sondringer at foretage og forbehold at gøre.

II

Hvad adskiller stærk vurdering fra svag vurdering? Ens vurderingsbaserede overbevisninger består af formodninger, af standpunkter eller af præferencer, som bygger på kvalitative sondringer vedrørende valgmulighedernes stærke værdi, og som man holder så solidt og urokkeligt fast ved, at disse er konstituerende for ens identitet. Den pågældende stærke værdi behøver ikke være moralsk, men kan også være etisk, åndelig eller æstetisk. I ordets *brede* betydning

er disse vurderingsbaserede overbevisninger 'stærke vurderinger'.

I ordets *snævre* betydning svarer ens stærke vurderinger til selvurderinger, hvad angår værdien af ens egne emotionelle og viljesprægede reaktioner på forskellige situationer. Disse vurderinger er ikke sekundære ønsker, men vurderingsbaserede formodninger. Sådanne egenurderinger er også konstitutive for ens identitet, især når de formidles gennem narrativer for ens evne til at leve op til sine idealer, og gennem andres anerkendelse.

Ens værdimæssige normer danner et betydningsfelt af stærke vurderinger, som også kan kaldes for 'et moralsk landkort'. Man behøver ikke nødvendigvis at engagere sig i alle disse værdier gennem livet. Det moralske landkort fortæller ikke kun en, hvad man skal sigte efter, men også hvilke værdier, man skal respektere. Ens egne valg af mål kan betegnes som ens personlige orientering.

Ikke alle de karakteristika, som Taylor kobler sammen med stærke vurderinger, er afgørende. Stærke vurderinger kan være implicitte eller mere eller mindre eksplicitte. De kan også være mere eller mindre refleksive og mere eller mindre artikulerede. Både stærke og svage vurderinger kan være årsag til betingede såvel som til ubetingede konflikter. Dog hører stærke vurderinger sammen med dybde. (For et forsvar for disse påstande, se Laitinen 2003; 2007).

I forbindelse med svag vurdering drages behovenes basale eller iboende værdi ikke i tvivl. Subjektet afvejer de tilsigtede handlinger

for simpelthen at afgøre deres bekvemmelighed, eller hvordan forskellige behov kan gøres forenelige – det kan være, at han udsætter sit måltid, selvom han er sulten, fordi han så senere ville få lejlighed til både at spise og at svømme – eller hvordan man opnår en samlet tilfredsstillelse. (Taylor 1976: 282)

En sådan simpel afvejning af alternativer er mulig uden nogen kvalitativ sondring imellem det iboende ønskværdige ved de pågældende behov.

I forbindelse med stærk vurdering fastlægges vore bevæggrunde i lyset af *kvalitative sondringer* vedrørende valgmulighedernes værdi. I den stærke vurdering

indeles behovene i kategorier såsom højere eller lavere, moralske eller umoralske, mere eller mindre tilfredsstillende, mere eller mindre kultiverede, dybe eller overfladiske, ædle eller uædle, der hvor de vurderes at have et tilhørsforhold til forskellige livsformer: fragmenterede eller integrerede, fremmedgjorte eller frie, frelste eller blot menneskelige, tapre eller frygtsomme osv. (Taylor 1976: 282; 1985a: 16)

Med hensyn til sådanne kvalitative sondringer vurderer vi vore bevæggrunde som aspekter ved tilværelsens former, eller som udtryk for en stræben efter at blive en bestemt type person, eller med hensyn til den livskvalitet, som de udtrykker og opretholder (Taylor 1976: 283, 288).

Den mest grundlæggende karakteristik af stærk vurdering lyder altså: Den er baseret på kvalitative sondringer vedrørende værdi. I forbindelse med svag vurdering er der forudsat en behovsfunderet forståelse af 'god':

I svag vurdering er det tilstrækkeligt for at vurdere noget som godt, at dette måtte være ønskværdigt, hvorimod der i stærk vurdering også gøres brug af ordet 'god' eller af et andet vurderingsbaseret begreb, for hvilket det at være ønskværdigt ikke er tilstrækkeligt. Faktisk kan nogle behov eller opfyldelsen af dem ligefrem bedømmes som dårlige, uædle, skændige, banale, overfladiske, uværdige osv. (Taylor 1985a: 18)

Owen Flanagan beklager sig over, at der simpelthen ikke findes noget sådant som en helt igennem stærk bedømmer af værdi, (hvorvidt der kan tænkes en helt igennem svag bedømmer af værdi, er et andet spørgsmål). Normale mennesker bærer sig indimellem tankeløst ad, f.eks. kradser vi, der hvor det klør. (Flanagan 1996: 146).

Flanagan gør ret i at hævde, at nogle handlinger kan forstås på måder, som ikke forudsætter stærk vurdering, og at nogle handlinger udføres umiddelbart, uden en vurderingsbaseret bedømmelse: Vi kradser, hvor det klør. Det ville imidlertid være en fejltagelse at tro, at en stærk bedømmer af værdi kradser, hvor det klør, på samme måde som en ubetænksom person vil gøre det. Nogle umiddelbare behov giver os umiddelbart betænkeligheder, hvis vi er stærke bedømmere af værdi, og selv når vi udtrykker vrede, så bevarer vi i en vis forstand selvkontrollen, (vi er ikke tilbøjelige til i vrede at smadre *alt for* dyreting). Tænk f.eks. på de behov, som Gary Watson diskuterer (Watson 1982: 100-101) i sit forsøg på at vise, hvordan man kan have lyst til noget, som man på ingen måde værdsætter. Watsons eksempler tæller en kvinde, der får en pludselig lyst til at drukne sit skrigende barn i badekarret, og en squashspiller i færd med at lide et forsmædeligt nederlag, der får lyst til at slå sin modstander i ansigtet med sin ketcher.

En ubetænksom person ville kradse, der hvor det klør, og gå løs på modspilleren, hvorimod en stærk bedømmer af værdi højst sandsynligt kradser, hvor det klør, men ikke slår på sin modspiller. Heraf kan man ganske enkelt udlede den gamle aristoteliske lære, at en retskaffen persons tilbøjeligheder på forhånd er velafstemte, således at han kan stole på sine instinkter og kradse, hvor det klør. En i aristotelisk forstand retskaffen person kan, forestiller jeg mig,

føle visse pludseligt opståede behov uden at se noget som helst hensigtsmæssigt eller værdifuldt i dem. En berettiget følelse erfares for et berettiget motiv, af den rette grund, i det rette omfang og på det rette tidspunkt, og stærke bedømmere af værdi ved, at det ofte er helt i orden at kradse, lige meget hvor det klør. Dog kan man sagtens forestille sig situationer, hvor det er upassende at klø sig.

Når man stoler på sine instinkter, opfører man sig ofte på den forkerte måde, fordi man imødegår de forkerte behov. Men dette betyder ikke, at man ikke er en stærk bedømmer af værdi. Det kan muligvis udelukke en fra at være helt igennem retscaffen, men både ondsindede, umådeholdende såvel som mådeholdende personer er alle stærke bedømmere af værdi.

III

Taylor anvender transcendental argumentation i sit forsøg på at vise uundgåeligheden af stærke vurderinger i tilværelsen. På en måde synes hans etikette for den påstand, han kalder for et 'transcendentalt argument', at gøre for stort et nummer ud af en simpel pointe: Uden stærke vurderinger ville de aspekter af livet og erfaringen, som forudsætter stærke vurderinger, ikke være mulige. Disse aspekter inkluderer mere eller mindre alt det, som specifikt kendetegner mennesket, og argumenterne forsøger at sætte fokus på disse afhængighedsforhold: Stærke vurderinger er uundgåelige for vore liv som *mennesker* eller *personer* i modsætning til 'blot' dyr. At finde sig helt uden for de stærke vurderingers domæne svarer til at finde sig i en patologisk tilstand. Forskellige ikke-engagerede teorier om mennesket overser dette. Der er tale om teorier om menneskelig handlingsvirksomhed, om subjektivitet, om person-væren eller om identitet, som har ignoreret denne dimension af menneskelivet, eller som ikke har anset den for afgørende. Taylors argumenter retter sig mod sådanne positioner.

Charles Taylor anvender skiftevis begreberne menneskelig virksomhed, menneskelig subjektivitet, person-væren, selv-væren og identitet i forsvaret for det synspunkt, at stærke vurderinger er uundgåelige (Abbey 2000: 57). Ifølge Taylor "spiller især evnen til at foretage stærk vurdering en afgørende rolle for vores forestilling om det menneskelige subjekt [...] Uden denne evne ville et handlingssubjekt mangle den form for dybde, vi betragter som afgørende for menneskeligheden." Eller "evnen til at foretage [...] stærk vurdering er et afgørende træk ved en person" (Taylor 1985a: 43) eller ved "intakt person-væren" (Taylor 1989a: 27). Endvidere er vores identitet "defineret ved vore grundlæggende vurderinger." (Taylor 1985a: 34).

Det er imidlertid vigtigt at skelne imellem disse forskellige begreber. Den måde, hvorpå stærk vurdering er uomgængelig for f.eks. person-væren eller identitet, er forskellig. Dog tror jeg, at Taylor forsøger at indkredse en *kerne-tanke* med disse hinanden delvist overlappende begreber. Den afgørende skelnen, som Taylor foretager, er sontringen imellem på den ene side *dyr*, som er aktivt virksomme, som er subjekter, og som muligvis i en eller anden forstand har et 'selv', men som ikke er i stand til at foretage stærke vurderinger, og på den anden side *de*, som er aktivt virksomme, er subjekter, som har et selv, og som er i stand til at foretage stærke vurderinger og derfor regnes for *personer*. Personer er selvdefinerende i en stærkere forstand end andre dyr, og deres livsindstilling, deres identitet, er baseret på stærk vurdering.²

Stærke vurderinger kan være uundgåelige for f.eks. a) menneskelig virksomhed, b) person-væren, c) subjektivitet, d) selv-væren og e) identitet.³ Adskillelsen af disse begreber tydeliggør diskussionen betragteligt:

a) Ifølge Taylor er vi først og fremmest mennesker, dvs. legemliggjorte handlingssubjekter. Der findes to begreber om 'et menneske': For det første et rent biologisk, nemlig *homo sapiens sapiens*. Det er åbenlyst muligt at være menneske i denne forstand uden at være en stærk bedømmer af værdier. Ingen nyfødte er stærke bedømmere af værdi, og menneskebørn, som opdrages blandt ulve, vil sandsynligvis heller aldrig blive det.

Den anden betydning af 'menneske' hænger sammen med forestillingen om mennesker som moralske handlingssubjekter eller som personer: Som faktiske stærke bedømmere af værdi erkender vi, hvad der reelt adskiller mennesker fra andre dyr. Stærke vurderinger kan meget vel være nødvendige for *menneskelig virksomhed* i den vurderingsbaserede forstand. Karakteriseringen af 'mennesket' i denne betydning foregår i stærkt vurderende begreber: Mennesker er i stand til moralsk handling, til kunstnerisk skaben, til selvbestemmelse og autonomi, samt til selvrealisering og stræben mod sociale former såsom demokrati og retfærdighed osv.

Nu er selvfølgelig ikke alle handlingssubjekter stærke bedømmere af værdi, f.eks. ikke dem, som tilhører mange andre dyrearter. Selv ikke medlemmer af arten *homo sapiens* realiserer deres evne til at foretage stærke vurderinger, hvis de er blevet opdraget blandt ulve. Alligevel er de handlingssubjekter og menneskelige; de er blot ikke 'menneskelige handlingssubjekter' i den sidste, stærkt vurderende betydning. Taylor hævder, at det ville være 'patologisk' for mennesker at befinde sig i en sådan tilstand. Set fra andres synspunkt har et handlingssubjekt uden et betydningsfelt af stærke vurderinger

bevæget sig langt hinsides det, vi betragter som åndsforladthed: De mennesker, vi vurderer som åndsforladte, har rent faktisk en fornemmelse for det, som i uovertruffen forstand er vigtigt, blot anser vi deres engagementer som enten ubetydelige eller rent konventionelle; som hverken dybt gennemtænkte eller velvalgte. En person uden noget som helst betydningsfelt ville imidlertid befinde sig uden for vores samtalerum – han ville ikke finde nogen plads i det rum, vi andre befinder os i. Vi ville opfatte dette som patologisk. (Taylor 1989a: 31)⁴

Den påstand, at mennesker er stærke bedømmere af værdi, er ikke 'kun' en fænomenologisk pointe, men nærmere "en undersøgelse af menneskelivets muligheder, en redegørelse for dets 'transcendentale betingelser'" (Taylor 1989a: 32). Et menneskeliv, som stred imod en sådan betingelse, ville ikke være genkendeligt som menneskeligt: "Det handlingssubjekt, som naturteorien forestiller sig, er et uhyre." (Taylor 1989a: 32).

Læg mærke til, at Taylor ikke påstår, at de uheldige medlemmer af menneskeracen, som rent faktisk ikke er stærke bedømmere af værdi (grundet manglende uddannelse eller alvorlig retardering), nødvendigvis er uhyrer. Hensigten er ikke at stemple disse konkrete mennesker. Hensigten er at drage de teorier i tvivl, som ikke formår at tage et sådant centralt træk ved den menneskelige virksomhed til efterretning. Det er naturligvis udtryk for kritik af en teori, at denne ikke holder i de fleste tilfælde, hvad enten det resterende mindretal er bedre eller værre stillet end flertallet. I eksemplet med stærke vurderinger er de dårligere stillede dem, som er mennesker og handlende subjekter, men ikke stærke bedømmere af værdi. De, som er mennesker og handlingssubjekter, men mangler stærke vurderinger, befinder sig ifølge Taylor i en 'patologisk' tilstand.

Menneskelig virksomhed er (i modsætning til det blot at tilhøre arten *homo sapiens sapiens*) det centrale fænomen, som ikke kan være til stede uden et betydningsfelt af stærke vurderinger.

b) Begrebet person-væren er ligeledes dobbelttydigt: Det henviser til moralsk *agens* og moralsk *patiens*. Som ontologisk kategori henviser det til (menneskelige) handlingssubjekter, som besidder de fornødne persondannende egenskaber, såsom rationalitet, selvbevidsthed eller moralitet. Dette er den anden betydning af den netop omtalte menneskelige virksomhed. Evnen til at foretage stærk vurdering er relevant, ja ligefrem særkendet for person-væren. (Faktiske) personer er pr. definition stærke bedømmere af værdi. Som en moralsk og juridisk kategori henviser ordet 'person' til indehavere af rettigheder og til moralsk status – kantiansk formuleret til 'formål i sig selv'. Sådanne personer er ikke kun stærke bedømmere af værdi, men også *stærkt vurderede*.

c) Begrebet 'subjekt' kan anvendes teknisk til at henvise til et erfaringssubjekt: subjektet for viden eller følelse. Subjektet er bevidsthedens centrum og udgangspunktet for selvbestemmelser og selvdefinitioner. "At være et subjekt vil sige at være bevidst om verden." (Taylor 1995: 22). Men 'subjektet' behøver ikke opfattes substantielt som et særskilt 'ego cogito'. Evnen til at være bevidst, selvbevidst og selvbestemmende kan opfattes som evner hos det virkelige menneskelige subjekt.

Erfaringssubjekter findes i forskellige grader af kompleksitet og udvikling. Vigtigst er det, at nogle er intelligente, og andre blot sansende. I lyset af denne skelnen kan vi sige, at der helt sikkert kan forekomme sansende og bevidste subjekter, som ikke er i stand til stærk vurdering. Det er snarere *menneskelige* subjekter eller, igen, subjekter forstået som personer, der er i stand til at have moralske følelser og respondere stærkt vurderende på situationer. Subjekter for værdimæssig eller moralsk erfaring er nødvendigvis stærke bedømmere af værdi.

Mennesker har moralske følelser, og de reagerer på forskellige situationers betyden. De har "taknemmelige, bitre, tilgivende, kærlige og sårede følelser." (Strawson 1982: 62). Analysen af disse følelser viser, hvor meget det betyder for mennesker, "om andre menneskers – og især *nogle* andre menneskers – handlinger på den ene side afspejler velmenende, hengivne eller respektfulde holdninger over for os, eller om det på den anden side er foragt, ligegyldighed eller ondsindethed." (Strawson 1982: 63). Sådanne følelser og reaktioner fordrer et betydningsfelt af stærke vurderinger. Dette er desuden et transcendentalt argument: Stærke vurderinger er betingelsen for sådanne følelser. Taylor kalder disse følelser – f.eks. skam, moralsk indignation etc. – for "særligt menneskelige", hvilket forudsætter, at man stræber efter værdighed, integritet og det gode liv. Uden sådanne følelser ville den menneskelige livsform være fuldkommen anderledes, eftersom den ville mangle det særligt menneskelige aspekt. At være subjektet for særligt menneskelige erfaringer forudsætter stærk vurdering. Dette argument er på sin vis cirkulært, men dets pointe er at indskærpe opmærksomheden omkring, hvor gennemgribende en rolle stærke vurderinger spiller i vore liv som subjekter.

Hvor dyrenes sansning struktureres med henblik på den naturlige betydning, som føde, mætte, bytte og rovdyr har, er den menneskelige sansning struktureret med henblik på kulturel betydning. Hvordan føles det for mennesker at overskride rammerne for det naturlige betydningsfelt, som dyrene orienterer sig i forhold til, uden dog heller at have noget kulturelt leveret menneskeligt betydningsfelt? Man kunne forestille sig, at dette ville svare til at erfare verden på en klar, tydelig og værdifri måde, men i betragtning af den afgørende rolle, som praktiske betydninger, praktisk indhold og vurdering spiller, er det mere

realistisk at tro, at en person i denne tilstand i virkeligheden ville have en ustruktureret, usammenhængende erfaring, som var 'end ikke en drøm'. Årsagen til denne manglende sammenhæng er, at hvis erfaringer generelt ikke har nogen betydning eller vejledende interesse, så savner disse erfaringer ethvert princip for 'klassifikation' eller strukturering, der kunne give dem mening.

Vi kan derfor skelne imellem to transcendentale argumenter, hvad angår de stærke vurderingers uundgåelighed for erfarende subjekter, nemlig et moderat og et radikalt. Det moderate argument hævder, at hvis man hverken har et naturligt betydningsfelt (byttedyr, mager, rovdyr etc.) eller et kulturelt formidlet betydningsfelt af stærk vurdering, så kan man ikke have *vurderingsbaseret* erfaring. Man mangler det særligt menneskelige register af følelser, vilje og erkendelse (såvel som det rent naturlige register, der styrer de ikke-kløgtige væsner). Ens verden er afstumpet og unuanceret, men muligvis sammenhængende. Det radikale argument tilføjer den præmis, at en rent værdifri erfaring er umulig, fordi erfaring altid er struktureret omkring forskellige betydningsakser. Ens verden er ikke udelukkende afstumpet og unuanceret, men også usammenhængende. Problemet med dette argument er, at meningsløshedskrisen kan antage en form, hvor subjektets verden (ud over helt igennem værdifrie begreber) er struktureret omkring 'det, man kalder for X', hvor 'X' kan stå for værdibegreber, som har mistet deres betydning og signifikans for subjektet. Verden er sammenhængende, men overfladisk: Den er meningsløs og blottet for værdi. Derfor mener jeg, at det moderate synspunkt udgør den moderate pointe.

d) Forestillingen om selvet er – igen – dobbelt: Den henviser både til det erfarende *subjekt* og til '*objektet*' for selvreference, selvfortolkning og selvdefinition. Vi har allerede diskuteret subjekt-væren, hvor vi så, at kernetanken kan formuleres under hensyn til intelligente subjekter (i modsætning til de rent sansende). Det er muligt, at visse former for selvdefinitioner og derfor visse former for selv forudsætter stærk vurdering. Sådanne selvdefinitioner kan i en vis forstand betegnes som ens 'identitet'.

e) 'Identitet' kan ligeledes henvise til adskillige spørgsmål: Vi kan tale om hvilke som helst objekters sammehed eller lighed – om *idem*-identitet. Denne forudsætter ikke stærk vurdering. Eller vi kan tale om *ipse*-identitet i betydning af ens praktiske orientering, af den narrative sammenhæng i ens liv eller ens selvdefinition som afgørende for, hvilke af ens egenskaber, som er afgørende for én selv. Taylor opfatter stærk vurdering som værende direkte nødvendig for den praktiske identitet, dvs. identitet i den betydning, hvor vi kan have identitetskriser. At have en identitet i denne forstand svarer til at have en orientering, og at have en orientering vil sige at have hensigter, mål og formål.

Det er et universelt faktum, at enhver er en stærk bedømmer af værdi, er et menneskeligt handlingssubjekt, en person. Men *hvad* de stærke vurderinger er, er konstituerende for ens praktiske identitet. Mere præcist udtrykt, så kan stærke vurderinger og identitet forbindes indbyrdes på fire måder: 1) Ens vurderingsbaserede overbevisninger afgør umiddelbart ens praktiske identitet eller orientering. 2) Ens stærke vurdering styrer den måde, hvorpå man identificerer sig selv med visse egenskaber. 3) De faktiske egenskaber, som man identificerer sig med, spiller muligvis en rolle for valget og specifikationen af ens orientering. 4) Man bedømmer sine bevæggrunde og sin succes i livet set i lyset af sine stærke vurderinger. (For et forsvar for disse påstande, se Laitinen 2003; 2007).

IV

Det argument, som Taylor fremfører i *Sources of the Self*, fokuserer på ”det problem, vi i dag sædvanligvis betegner som spørgsmålet om identitet”, (dette argument var også til stede i Taylor 1985a: ”What is Human Agency”). Taylors transcendentale argument forbinder tabet af stærk vurdering med, hvad Erik Erikson har kaldt for ’identitetskrise’ (Erikson 1958). At miste orienteringen – at miste sin sans for, hvad der er vigtigt eller værdifuldt – svarer til at opleve en dyb og skræmmende krise.⁵ At miste denne horisont eller endnu ikke at have fundet den, er i sandhed en skræmmende erfaring af opløsning og tab. Det er derfor, vi taler om en ’identitetskrise’, når vi har mistet grebet om, hvem vi er. (Taylor 1985a: 35).⁶

Og som vi så det, så befinder en person uden et betydningsfelt af stærke vurderinger sig, (sandsynligvis selv hvis vi forestiller os, at handlingssubjektet ikke erfarer nogen opløsning), ud fra andres synspunkt ifølge Taylor i en patologisk tilstand, hinsides vores forståelse af det åndsforladte.

Så påstanden lyder, at manglen på en horisont eller et betydningsfelt af stærk vurdering nærmer sig det patologiske, der erfares som opløsning og tab.⁷ Ifølge synspunktet hos Martin Löw-Beer (Löw-Beer 1991) ville det være *uudholdeligt* ikke at have nogen stærke vurderinger. Taylors forslag er imidlertid ikke blot, at folk bør undgå det uudholdelige, men derimod at de *ikke kan* gøre andet end at foretage stærke vurderinger, hvis de overhovedet skal have en sammenhængende oplevelse af verden.

Men dyr, som simpelthen ikke evner stærk vurdering, må vel gøre sig nogle sammenhængende erfaringer? I denne forstand er dyr bedre stillede end de mennesker, som mangler et betydningsfelt af stærke vurderinger, eftersom dyrene rent faktisk har et naturligt, instinktivt betydningsfelt til at styre deres handlinger. De *kan* ikke engang ikke have identitetskriser. Kunne mennesket

befinde sig i en sådan 'lykkelig dyretilstand'? Måske har nogle medlemmer af menneskeracen ikke evnen til at foretage stærke vurderinger, men de har dog naturlige formål og befinder sig i så henseende i den samme lykkelige situation som dyrene. Derfor er identitetskrise-tesen begrænset til dem, som er i stand til at foretage stærk vurdering. Tesen lyder, at de mennesker, som besidder evnen til selv vurdering, *ikke kan* befinde sig i den lykkelige dyretilstand – vi mangler de naturlige instinkter. For at have sammenhængende erfaringer har vi brug for nogle vurderingsbaserede betydningsfelter, der som de eneste kan forsyne os med meningsfulde orienteringer.⁸

Det, at man kan have identitetskriser, svarer til at kunne have et betydningsfelt af stærke værdier. Mange dyr kan ingen af delene, og deres kriser er anderledes. Dyr kan meget vel gå hen og blive vanvittige, hvis de f.eks. lukkes for længe inde i for små bure, hvor de ikke kan udføre deres normale repertoire af bevægelser. Sådanne adfærdsforstyrrede dyr kan ende i en katatonisk tilstand, som fremmedgjorte i forhold til deres naturlige formål. Den psykiske skade, som disse dyr tilføjes, kan blive permanent: At løslade dem fra deres bure vil ikke nødvendigvis være nok til at helbrede dem. Men spørgsmålet drejer sig i bund og grund ikke om, *hvad* disse dyrs formål ville være. Den pågældende krise er ikke en identitetskrise. Mennesker kan uden tvivl også have alle mulige former for mentale eller psykiske kriser, som ikke er identitetskriser. Mange af disse kriser er specifikt menneskelige: De er knyttet til de stigende krav til psyken, som det sociale liv eller en autonom, selvbevidst, rationel og moralsk virksomhed fører med sig.

Men derudover er der endnu *tre* former for specifikt *menneskelige* kriser, som knytter an til identitet. Jeg tror, det er vigtigt at holde disse adskilte. For det første kunne vi tage tilfældet Anna: Anna har en stabil opfattelse af, hvad der principielt er godt. Hun har ingen problemer med sit stabile moralske landkort, men hun har uoverskuelige vanskeligheder med at finde sin plads i verden, fordi hun gerne vil det hele. Hun sætter stor pris på kunstnere, videnskabsfolk, et intensivt familieliv osv., og hun ville gerne være en del af alt dette. Hvis en sådan person er fuldstændigt i vildrede med at finde sin egen vej i livet, så har hun muligvis en identitetskrise og har brug for at få styr på sine prioriteter. Det kan være, at hun er en 'kvinde uden egenskaber', når hun foretager sig forskellige – og i princippet værdifulde – ting i forskellige sammenhænge og savner enhver form for længerevarende engagement. Og dog befinder en sådan person sig ikke helt uden for 'vores samtalerum': Hun er på ingen måde fremmedgjort for os. Faktisk kan hun være til stor hjælp for andre mennesker i deres liv og orienteringer på grund af sin usædvanlige interesse og medfølelse. Ville Taylor kalde Anna for 'forstyrret' eller 'patologisk'? Det tror jeg næppe.

Et lignende tilfælde kunne tænkes hos en person, der lever et meget ustabilt og eksperimenterende liv, fordi der er så mange ting, som forekommer værdifulde. Jeg tror, at Taylor højst ville anse en sådan person for at være overfladisk, men ikke som forstyrret. Ulempen ved at føre diskussionen med henblik på 'identitetskrise' er, at det kunne foranledige folk til at tro, at Taylor tænker på tilfælde som Anna. Dette tilfælde viser imidlertid, at ens tab af orientering ikke betyder, at man har mistet sit moralske landkort. Det kunne slet og ret handle om en slags paralyse af viljen.

For det andet findes der et krisetilfælde som Berthas, der ikke er forbundet med hendes opdagelse af orientering – hun kan meget vel have en ganske stabil en af slagsen – men snarere med hendes realistiske bedømmelse af sin succes. Hun erkender f.eks. over for sig selv, at det ikke er lykket hende at føre sine vigtige mål ud i livet. Jeg er ikke sikker på, hvorvidt dette kan kaldes for en *identitetskrise*, men det har at gøre med ens selvopfattelse. Målsætningerne er klare og tydelige, og det er ens succes, som er årsag til problemet. Hvis dette var en religiøs krise, ville man opleve det som en paralyserende følelse af sin egen manglende evne til at leve op til de foreskrevne standarder nærmere end som et tab af tro på Gud. Det er ikke sådan en krise, Taylor har i tankerne: Berthas krise forudsætter stærk vurdering. (Muligvis knytter der sig en anden type transcendentalt argument til disse kriser: At være virkelig skuffet over sig selv forudsætter stærk vurdering. Andre dyr kan ikke foretage en sådan).

For det tredje oplever Cecilia en mere alarmerende krise, som ikke begrænser sig til ens *egen* orientering eller præstationer. Det drejer sig om en mere 'melankolsk' erfaring af fuldkommen meningsløshed – følelsen af ikke at være noget værd.⁹ Jeg er ikke sikker på, om denne erfaring af tab af mening bedst kan beskrives som en identitetskrise, men den kan uden tvivl være dyb. Det er *også* en identitetskrise, eftersom man også mister sin orientering, når hele ens horisont forsvinder. Det er denne slags krise, Taylor forbinder med tabet af den stærke vurderings betydningsfelt. Eksemplet med den 'lykkelige dyretilstand' viser, at manglen på evnen til stærk vurdering ikke som sådan overhovedet modsvarer krise – alle kriser blandt dyrene er forbundet med fraværet af muligheder for at realisere deres naturlige mål. Tilfældet Anna viste, at det at være i besiddelse af et stabilt landkort, men samtidig være usikker på, hvor man skal gå hen, ikke er ensbetydende med dyb krise. Også Berthas krise forudsætter stabil og stærk vurdering. Kun hvis man i princippet er i stand til at foretage stærk vurdering, men mister sit betydningsfelt helt og aldeles ligesom Cecilia, så havner man i den slags krise, Taylor tænker på.

En måde at overvinde meningsløshedskrisen på er at lovprise dem, der ikke gør sig nogen illusioner, og at indtage en *anerkendende* holdning over for det hele, f.eks. ved at prise modet og soberheden hos de mennesker, som står

ansigt til ansigt med universet af meningsløshed. Lad os antage, at dette er Daphnes vej ud af den forlegenhed, som hun havde til fælles med Cecilia. Det er centralt i forhold til Taylors argument, at indtagelsen af denne holdning betyder, at der allerede er bragt nogle stiltiende stærke værdier i spil. Daphnes ordforråd for værdi (lovprisning, illusion, mod etc.) viser, at hun allerede binder an med et vurderingsbaseret betydningsfelt. Dette illustrerer, hvor gennemgribende stærk vurdering er: Mange antageligt værdifrie holdninger afhænger implicit af stærke værdier.

V

Alt i alt er aktivt virksomme menneskelige individer ifølge Taylor nødvendigvis legemliggjorte handlingssubjekter, som har en indbygget relation til deres verden og til andre. En relation, som er fraværende i de ikke-engagerede synspunkter. Relationen til én selv, til andre og til verden er gennemsyret af betydning. I lagene af betydning er der stærke vurderinger. Kernetanken er enkel: 'Særligt menneskelige' følelser, holdninger, erkendelser, handlinger, forhold og institutioner er det, som adskiller os fra andre dyr. Dette særligt menneskelige lag af betydning konstitueres helt igennem af stærk værdi. Den afgørende pointe er, at tabet af de stærke vurderingers betydningsfelt ville svare til at miste det specifikt menneskelige ved handlingsvirksomhed, ved subjekt-væren, person-væren og selv-væren. At være en stærk bedømmer af værdier og at *miste* dette betydningsfelt er en smertefuld, invaliderende og paralyserende erfaring. Denne bør adskilles fra andre typer af identitetskriser.

Det er ikke et moralsk, men et transcendentalt argument, som viser, at menneskelig handling forudsætter stærke vurderinger. Det er muligt at blive født som en potentiel stærk bedømmer af værdier uden rent faktisk at blive til en sådan. Dog forekommer det, at *er* man først begyndt, så er det umuligt at holde op med at foretage stærke vurderinger, med mindre man mister sine anlæg herfor (gennem dødsfald eller ulykker).¹⁰ Mister man sine betydningsfelter, ender man i den betydningskrise, som Taylor kalder for identitetskrise. Det er ikke os forundt at blive lykkelige tåber, (du kan jo forsøge). Vi er 'dømt til betydning', inklusive moralske betydninger.¹¹ Vi lever i et moralsk univers, og vi kan ikke bare lukke af for vores evne til stærk vurdering.

Oversat fra engelsk af Birgitte Eskildsen

Noter

¹ Se Taylor 1976 ("Responsibility for Self"); Taylor 1985a, kap. 1-4, især "What is Human Agency; Taylor 1985b kap. 1, 7, 8, 9, især "Diversity of Goods" og "Atomism"; Taylor 1989; Taylor 1995, især kap. 3. Se Abbey 2000; Rosa 1998, især s. 98-126; Smith 2002; Laitinen 2003; 2007 for en diskussion af Taylors begreb og kritikken af det. Udvalget hos Tully (red.) 1994 såvel som symposiet i *Inquiry* (34) 1991; *Dialogue: Canadian Philosophical Review* (33) 1994; *Philosophy and Phenomenological Research* (54) 1994 indeholder gode meningsudvekslinger inklusive Taylors svar. Se også Laitinen & Smith (red.) 2002.

² Taylor 1985a, især "The concept of a person", såvel som 1985c.

³ Paul Johnston hævder i en anden sammenhæng (1999: 102), at Taylor anser stærk vurdering som nødvendig for intentionalitet. Det står imidlertid klart, at Taylor ikke opfatter alle handlingssubjekter og subjekter for intentionelle tilstande som stærke bedømmere af værdi.

⁴ Sammenlign med Taylor 1994b: 209: "At stå i begreb med at miste sin orientering svarer til at være i krise, og at miste den helt og aldeles svarer til at bryde sammen og træde ind i et felt af ekstrem patologi."

⁵ Dette argument har ikke til formål at overbevise dem, som ikke er stærke bedømmere af værdi – det er ikke et deduktivt bevis. Det har nærmere til hensigt at appellere til vores handlende subjekts iboende viden: at åbne vore øjne for signifikansen af stærk vurdering i vores erfaring og handling.

⁶ Jf. Flanagan 1996 og Smith 2002: 93-96.

⁷ Dette argument har til formål at danne en parallel til de kantianske og merleau-pontyske argumenter: Vores erfaring er velstruktureret, og vi står i et intentionelt forhold til verden. Argumentet forsøger at vise, at kategorier (Kant) eller engageret legemliggørelse (Merleau-Ponty) forudsætter denne erfaring. Uden kategorier eller legemliggørelse ville vores erfaring ikke være struktureret; den ville være 'end ikke en drøm', (eller i hvert fald forudsætter den måde, som erfaringen er struktureret på, kategorier eller legemliggørelse). Taylor forsøger at vise, at vore normale, ikke-patologiske erfaringer, følelser, handlinger og reaktioner forudsætter stærk vurdering.

⁸ Man kunne naturligvis hævde, at mennesker rent faktisk *har* tilstrækkelige naturlige instinkter.

⁹ Det er oplysende at læse Taylors diskussion af James og melankolske erfaringer i "Varieties of Religion Today" i dette perspektiv.

¹⁰ Det er naturligvis muligt at blive mere åndsforladt, moralsk doven eller hedonistisk. Dette viser imidlertid ikke, at de pågældende individer overhovedet ikke er stærke bedømmere af værdi.

¹¹ Se Smith 2002a: 1; Merleau-Ponty 1962: xix.

Litteratur

- Abbey, R. (2000): *Charles Taylor*, Guildford og King's Lynn: Acumen.
- Erikson, E. (1958): *Young Man Luther*, New York: Norton
- Flanagan, O. (1990): "Identity and Strong and Weak Evaluation" i O. Flanagan og A. O. Rorty (red.): *Identity, Character and Morality: Essays in Moral Psychology*, Cambridge, Mass.: MIT, s. 37-65. Genoptrykt i Flanagan (1996): *Self-Expressions: Mind, Morals and Meaning of Life*, Oxford: Oxford University Press.
- Johnston, P. (1999): *The Contradictions of Modern Moral Philosophy: Ethics after Wittgenstein*, London og New York: Routledge.
- Laitinen, A. og Smith, N. (red., 2002): *Perspectives on the Philosophy of Charles Taylor*, Helsinki: Societas Philosophica Fennica.
- Laitinen, A. (2003): *Strong Evaluation without Sources*, Jyväskylä.
- Laitinen, A. (udgives 2007): *Strong Evaluation without Moral Sources*, New York: Peter Lang.
- Löw-Ber, M. (1991): "Living a Life and the Problem of Existential Impossibility" i *Inquiry* vol. 34, s. 217-236.
- Merleau-Ponty, M. (1962 [1945]): *Phenomenology of Perception*, London: Routledge.
- Rosa, H. (1998): *Identität und kulturelle Praxis. Politische Philosophie nach Charles Taylor*, Frankfurt og New York: Campus Verlag.
- Smith, N. (2002a): *Charles Taylor. Meaning, Morals and Modernity*, Cambridge: Polity.
- Strawson, P. (1982): "Freedom and Resentment", genoptrykt i G. Watson (red.) 1982.
- Taylor, C. (1976): "Responsibility for Self" i O. Flanagan og A. O. Rorty (red.): *Identity, Character and Morality: Essays in Moral Psychology*, Cambridge, Mass.: MIT, s. 281-299
- Taylor, C. (1985a): *Human Agency and Language: Philosophical Papers vol. 1*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1985b): *Philosophy and Human Sciences: Philosophical Papers vol. 2*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1985c): "The Person" i M. Carrithers, S. Collins og S. Lukes (red.): *The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History*, New York: Cambridge University Press, s. 257-281
- Taylor, C. (1989a): *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1991): "Comments and Replies" i *Inquiry* vol. 34, s. 237-254.
- Taylor, C. (1994a): "Reply and Re-articulation" i J. Tully (red.): *Philosophy in an Age of Pluralism: The Philosophy of Charles Taylor in Question*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1994b): "Reply to Commentators" i *Philosophy and Phenomenological Research* vol. 54, s. 203-213.
- Taylor, C. (1995): *Philosophical Arguments*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Taylor, C. (2002a): "On Identity, Alienation and Consequences of September 11th. An interview with Hartmut Rosa and Arto Laitinen" i A. Laitinen og N. Smith (red.): *Perspectives on the Philosophy of Charles Taylor*, Helsinki: Societas Philosophica Fennica.

- Taylor, C. (2002b): *Varieties of Religion Today: William James Revisited*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tully, J. (red., 1994): *Philosophy in an Age of Pluralism: The Philosophy of Charles Taylor in Question*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson G. (red., 1982): *Free Will*, Oxford: Oxford University Press.
- Weinstock, D.M. (1994): "The Political Theory of Strong Evaluation" i J. Tully (red.): *Philosophy in an Age of Pluralism: The Philosophy of Charles Taylor in Question*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 171-193.